

Michał Kłakus

Instytut Pastoralny diecezji Fréjus-Toulon, Francja

ORCID: 0000-0002-0012-7525

„My we Francji wiemy, jaką rolę spełnia Kościół w życiu tego drogiego narodu i co uczynił dla jego wielkości”¹

O niedoszłym spotkaniu prezydenta Charles’a de Gaulle’a z prymasem Stefanem Wyszyńskim (1967) z perspektywy kościelnej

«We know in France what role the church plays in the life of this dear nation and what it has done for its greatness»

About the would-be meeting of President Charles de Gaulle with the Primate Stefan Wyszyński (1967) from a church perspective

Abstract: Najważniejszym wydarzeniem w Polsce w 1967 r. była wizyta Charles’a de Gaulle’a. Jeden z punktów spornych dotyczył ewentualnego spotkania ze Stefanem Wyszyńskim. Władze komunistyczne kategorycznie sprzeciwiały się zorganizowaniu takiej rozmowy, obawiając się wzrostu prestiżu Prymasa Polski na arenie międzynarodowej oraz że konflikt Kościół – władza PRL zostanie przeniesiony na arenę międzynarodową. Dla de Gaulle’a wizyta w Polsce miała być spotkaniem z narodem, którego nieodłączną i ważną część stanowił Kościół. W czasie przygotowań do wizyty dyplomaci francuscy nie docenili skuteczności działań polskiego wywiadu dyplomatycznego. Ostatecznie do spotkania między de Gaulle’em i Wyszyńskim nie doszło.

Słowa klucze: Stefan Wyszyński, Charles de Gaulle, komunisci, Prymas Polski

¹ Słowa wypowiedziane prawdopodobnie przez Charles’a de Gaulle’a w bazylice w Oliwie w czasie wizyty w Polsce w 1967 r., zob. [F.T.] 1967.

Abstract: The most important event in Poland in 1967 was the visit of Charles de Gaulle. One of the contentious points concerned a possible meeting with Stefan Wyszyński. Communist authorities were categorically opposed to organizing such a conversation fearing that the increase of the prestige of the Primate in the international arena and to the conflict between the Church and Government of the Polish People's Republic, which would be transferred to the international arena. For de Gaulle the visit to Poland was to be a meeting with a nation of which the Church was an inseparable and important part. During the preparations for the visit, French diplomats believed that Polish diplomatic intelligence was not effective. Ultimately, the meeting between de Gaulle and Wyszyński did not occur.

Keywords: Stefan Wyszyński, Charles de Gaulle, communists, Primate of Poland

O kulisach wizyty Prezydenta Republiki Francuskiej Charles'a de Gaulle'a w Polsce i jego próbach spotkania z kard. Stefanem Wyszyńskim ukazało się już kilka artykułów. Do najważniejszych można zaliczyć prace ówczesnego ministra spraw zagranicznych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) Rapackiego [1980] oraz Wyrwy [2001]; wspomniał również o nich w swoim artykule, jednak opierając się na wiadomości z prasy francuskiej Stępnik [1974].

Pierwszy z nich uczestniczył z ramienia Polski w przygotowaniach do podróży de Gaulle'a do Polski. Przedstawił on (opierając się na adresowanym do prezydenta Francji liście przygotowanym wraz z Marią Winowską i za wiedzą Wyszyńskiego) kulisy związane z wyborem ewentualnego miejsca takiego spotkania [Rapacki i Winowska 1967; Rapacki 1980: 179-180]. Drugi ze wspomnianych badaczy, na podstawie dokumentu sporządzonego przez francuskie ministerstwo spraw zagranicznych – *Projet de rencontre du Président de la République avec le Cardinal Wyszyński* – oraz wspomnianego wyżej artykułu Rapackiego starał się naświetlić sprawę od strony dyplomacji francuskiej [Wyrwa 2001: 182]. Problematykę spotkania de Gaulle'a z przywódcą Kościoła w Polsce sygnalizuje również w swoim artykule Jarząbek [2000: 148-149, 151]. W niniejszym artykule autor pominął omawianie kwestii politycznych, które decydowały o zaproszeniu de Gaulle'a do Polski w 1967 r., a omówionych szeroko przez Pasztor [2005b: 695-708; 2003; zob. też. Jarosz i Pasztor 2008] i Latosińską [2018: 187-188]. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie poruszanej problematyki z perspektywy kościelnej.

Sprawy polskie nie były obojętne de Gaulle'owi. Zapoznał się z nimi już w młodości, kiedy w okresie od 17 maja 1919 r. do 7 stycznia 1921 r. brał udział we

Francuskiej Misji Wojskowej. Za udział w walkach nad Zbruczem (1919) otrzymał Krzyż *Virtuti Militari*, natomiast w grudniu 1921 r. polski rząd przyznał mu order *Polonia Restituta*. Z pewnością w czasie pobytu w II Rzeczypospolitej, jako praktykujący katolik, poznał cechy polskiej religijności. Wiedział o roli, jaką duchowieństwo katolickie pełniło w narodzie. Sprawy polskie nie były mu również obce, kiedy w 30., pracując w sekretariacie Rady Obrony Narodowej, zajmował się nimi z racji istniejącego sojuszu polsko-francuskiego. W czasie drugiej wojny światowej z uznaniem wypowiadał się o gen. Sikorskim, choć drażniły go spory wśród polskiego wychodźstwa politycznego i wojskowego w Wielkiej Brytanii. Opowiadał się za powstaniem prozachodniego rządu w powojennej Polsce. Jednak, nie widząc szansy na jego powstanie, już 29 czerwca 1945 r. uznał rząd tymczasowy w Warszawie [Kukułka: b.d.; AMSZ 136A]. Był pragmatykiem, który za wartość nadrzędną uznawał interes Francji. W czasie poprzedzającym wizytę w Polsce wyznaczył Edmonda Micheleta² do śledzenia spraw rządowych na odcinku religijnym [Rapacki 1980]. Na decyzję generała o konieczności zorganizowania spotkania z Prymasem Polski miało wpływ jego spotkanie z Pawłem VI w czasie wizyty w Rzymie na przełomie maja i czerwca 1967 r. Poruszono wówczas również kwestię ewentualnego spotkania Prezydenta Republiki z Prymasem Polski w czasie planowanej wizyty tego pierwszego w Warszawie. Papieżowi zależało, by de Gaulle spotkał się z Wyszyńskim, a tym samym wsparł swoim autorytetem politykę Watykanu wobec krajów obozu moskiewskiego, w tym wobec Polski [Bułhak 2019: 327-328].

Warto wspomnieć, że w pierwszej połowie 1967 r. relacje między komunistami a hierarchią kościelną w Polsce należały do bardzo napiętych. W czasie wizyty Podsekretarza Stanu Stolicy Świętej Agostina Casaroli³ w PRL (14 lutego – 7 kwietnia 1967 r.) władze partyjno-państwowe uzależniały poprawę relacji z Watykanem od ograniczenia wpływu kardynała na duchowieństwo i osłabienia jego autorytetu [*Tajne dokumenty Państwo – Kościół*: 261]. Władze dążyły do rozbięcia jedności episkopatu. Sekretarz Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KC PZPR) Zenon Kliszko⁴ na posiedzeniu Prezydium Komisji KC ds. Kleru w lipcu 1967 r. stwierdził „Jeśli chodzi o rozbieżności w episkopacie

² Edmond Michelet (1899-1970) – francuski minister stanu (1967-1968), przed wojną przewodniczący organizacji młodzieży katolickiej w Béarn (1922-1925) i w Corrèze (1930) [zob. Druto do Ogrodzkińskiego].

³ Agostino Casaroli (1914-1998) – pracownik Watykańskiego Sekretariatu Stanu, arcybiskup (1967), odpowiedzialny za politykę Stolicy Apostolskiej z krajami bloku wschodniego.

⁴ Zenon Kliszko (1908-1989) – członek Biura Politycznego KC PZPR (1959-1970), przew. Komisji Ideologicznej KC PZPR (1963-1970).

i niezadowolenie niektórych arcybiskupów i biskupów, to na pewno zjawiska te istnieją, lecz nie należy ich przeceniać. Faktem jest, że Casaroli po rozmowach przeprowadzonych z wszystkimi biskupami odniósł wrażenie, że Episkopat jest zwarty wokół Wyszyńskiego” [*Tajne dokumenty Państwo – Kościół*: 311]. Jedną z propozycji było, aby przewodniczącemu Konferencji Episkopatu Polski wybierali biskupi w „demokratycznych” wyborach zaś władza miałaby prawo zatwierdzenia lub odrzucenia zaproponowanego kandydata [*Tajne dokumenty Państwo – Kościół*: 264]. Dążono więc nie tylko do decydowaniu o obsadzie stanowisko w episkopacie, ale również władzy komunistycznej zależało na uwypukleniu rozbieżności między jej członkami. Z powodu braku pozytywnego odzewu ze strony watykańskiego Sekretariatu Stanu na wspomniane propozycje nie doszło do spotkania przewodniczącego Rady Państwa Edwarda Ochaba⁵ z Pawłem VI w kwietniu 1967 r. na Watykanie. Jak pisali komuniści w notatce z 1969 r., „scholastyczne stanowisko zgrzybiałego Sekretarza Stanu Cicognanigo⁶ wizytę tę uniemożliwiło” [*Tajne dokumenty Państwo – Kościół*: 316].

3 sierpnia 1967 r. miało miejsce spotkanie Marii Winowskiej⁷ z Edmundem Micheletem. Przekazała ona zaufanemu współpracownikowi de Gaulle’a raport o sytuacji Kościoła w Polsce [*Winowska do Micheleta*; Rapacki 1980: 179]. Polskiej pisarce zależało, by Generał zapoznał się z tym dokumentem, co prawdopodobnie nastąpiło, o czym świadczy miejsce przechowywania dokumentu: (Archives de Gaulle, obok listu Rapackiego z adnotacją de Gaulle’a „widziałem” i datą „9 sierpnia 1967”).

W przekazanym opracowaniu zwracała ona uwagę na trwającą w Polsce w 1967 r. wojnę ideologiczną wypowiedzianą przez władze partyjno-państwowe nie tylko hierarchii kościelnej, ale również wszelkim siłom społecznym dążącym do uszanowania prawa do wolności (np. dziennikarzom zagranicznym czy pisarzom). Władze państwowe wykluczały podjęcie jakichkolwiek dróg dialogu, gdyż zależało im jedynie na pokonaniu przeciwników socjalizmu. Społeczeństwo było zastraszone i niezdolne do normalnego funkcjonowania. Taka sytuacja skutkowałą nieświadomością społeczeństwa Europy zachodniej co do represji stosowanych przeciw Kościołowi, gdyż niewiele informacji na temat działań aparatu

⁵ Edward Ochab (1906-1989) – przewodniczący Rady Państwa (1964-1968).

⁶ Amleto Cicognani (1883-1973) – watykański sekretarz stanu (1961-1969).

⁷ Maria Winowska (1904-1993) – pisarka i publicystka katolicka. Od 1940 r. we Francji, współpracowniczka kard. Wyszyńskiego. W swoich książkach opisywała m.in. politykę władz wobec Kościoła w Polsce.

partyjnego w PRL przedostawało się za granicę, w tym do Francji. Każda próba pisania o prześladowaniach traktowana była przez komunistów jako przestępstwo. W relacjach z zagranicą przedstawiciele PRL wypracowali zaś swoisty język – na określenie relacji z Kościołem używali sloganów takich jak: „gotowość do dialogu”, „wolność religijna”, „Wsteczny duch polskiego episkopatu, a zwłaszcza kardynała Wyszyńskiego, który uniemożliwia prawdziwe zrozumienie i pokojową współpracę”.

W rzeczywistości, jak pisała Winowska, położenie Kościoła w 1967 r. niczym nie różniło się od czasów stalinowskich. Lata 40. i 50. – w jej opinii – były czasami „męczenników za wiarę” (do których zaliczała Wyszyńskiego i innych więzionych księży w kraju i za granicą), natomiast – jak sądziła – w latach 60. władza, stosując represje administracyjne, zmierzała do „uduszenia się” (*étrangler*) Kościoła [Winowska do Micheleta: 2]. Podawała przykłady walki zewnętrznej prowadzonej przez komunistów w postaci np. obciążeń fiskalnych przerastających możliwości parafii, braku pozwoleń na budownictwo kościelne, monopolu władzy na środki przekazu, szerzenia propagandy ateistycznej wśród dzieci i młodzieży, próby wewnętrznego rozbicia Kościoła, czemu służyła działalność katolików postępowych zgrupowanych w PAX, którzy, całkowicie podlegli partii, występowali przeciwko hierarchii kościelnej. W opinii Winowskiej działania te, sterowane z Moskwy, miały doprowadzić do całkowitej zależności Kościoła od państwa. Jako przykład podawała ona sytuację radzieckiej Cerkwi prawosławnej. Bliska współpracowniczka Wyszyńskiego żywiła nadzieję, że władze francuskie w czasie zbliżającej się wizyty w Polsce nie dadzą się zmanipulować pozorami i spowodują rozpoczęcie dialogu między Prymasem i rządem [tamże 3-4]. W rzeczywistości oczekiwała ona, iż dojdzie do spotkania de Gaulle’a z Wyszyńskim. Prezydent Republiki zdawał sobie sprawę z położenia Kościoła w Polsce. Był świadom wagi prośby, którą skierował do niego papież, oraz tego, że sama wizyta będzie uważnie śledzona przez Watykan. Pozostawało mu jedynie odpowiedzieć na pytanie, co będzie najkorzystniejsze dla Francji – spotkanie czy jego brak.

Termin wizyty zmieniał się wielokrotnie. Pierwotnie planowano ją od 5 do 12 czerwca [Notatka z rozmowy z Pérolem], następnie między 7 a 13 czerwca [Notatka z rozmowy z Burin des Roziers]. Ostatecznie, z powodu wybuchu wojny izraelsko-arabskiej na Bliskim Wschodzie, na wniosek de Gaulle’a odbyła się jesienią w terminie od 6 do 12 września 1967 r. Zachowano w mocy wszystkie poprzednie ustalenia dotyczące programu [De Gaulle do Ochaba].

Już w połowie marca 1967 r., kiedy jeszcze nie był ustalony termin wizyty ani jej program, polskie władze przewidywały, na podstawie informacji pozyskanych od włoskiego ambasadora w Warszawie Enrica Aillauda⁸, (który zresztą systematycznie przekazywał władzom polskim informacje na temat planowanej wizyty de Gaulle'a i jego ewentualnego spotkania z Wyszyńskim) [Rapacki 1967], iż Prezydent Republiki zechce spotkać się z Prymasem Polski. 18 marca 1967 r. Aillaud sugerował, że może ono mieć miejsce w czasie niedzielnego nabożeństwa, w którym uczestniczyłby Generał. Jako źródło informacji podał ambasadę francuską w Warszawie [*Pilna notatka, Amb Willmann*]. Dla polskich komunistów informacja przekazana przez ambasadora była na tyle cenna i wiarygodna, że postanowiono niezwłocznie podjąć działania wykluczające możliwość takiego spotkania. Już dwa dni później (20 marca 1967 r.) ambasador polski we Włoszech Adam Willmann⁹ próbował wypytać się o tę sprawę u ambasadora francuskiego Arnaulda Waplera¹⁰. Francuski dyplomata (prawdopodobnie nie wiedząc o wiadomościach przekazanych przez Aillauda stronie polskiej), wyrażając zdziwienie, próbował blefować, oskarżając Wyszyńskiego (a równocześnie polski episkopat) o politykierstwo. Stawiał on za wzór do naśladowania postawę neutralności reprezentowaną w relacjach z władzami przez episkopat francuski [Willmann 1967]. Tym samym, prawdopodobnie, starał się on przekonać polskiego rozmówcę iż strona francuska nie planowała spotkania z Wyszyńskim. Jednak temat ewentualnego spotkania de Gaulle – Wyszyński został podjęty już dwa dni później po spotkaniu w ministerstwie (22 marca 1967 r.). W czasie obiadu wydanej w ambasadzie francuskiej zaproszony na spotkanie Józef Winiewicz¹¹ poruszył w rozmowie z Waplerem sprawę „pogłosek równie nonsensownych co szkodliwych” o zamiarze de Gaulle'a, by w czasie pobytu w Polsce podjąć rozmowę z kardynałem Wyszyńskim [*Pilna notatka z rozmowy z ambasadorem Francji*]. Francuski dyplomata, podobno niezaskoczony pytaniem, nie wykluczył możliwości takiego spotkania, sugerując nawet, że jeżeli miałoby do niego dojść, to z inicjatywy Wyszyńskiego. Doradził nawet stronie polskiej pominięcie niedzieli w przygotowywanym programie. W wyniku tego z wizyty wykluczono by udział Generała w nabożeństwie. Ambasador francuski uspokajał polskiego gościa, że

⁸ Enrico Aillaud (1911-2004) – ambasador włoski w Warszawie (1962-1968) i w Wiedniu (1970-1973).

⁹ Adam Willmann (1908-1995) – ambasador PRL we Włoszech (1962-1967), wiceminister spraw zagranicznych (1969-1972).

¹⁰ Arnould Wapler (1912-2014) – dyplomata na placówkach w Rzymie (1955-1959), i Londynie (1959-1965), ambasador francuski w Polsce (1966-1970).

¹¹ Józef Winiewicz (1905-1984) – ambasador PRL w USA (1947-1956), wiceminister spraw zagranicznych (do 1972 r.).

„de Gaulle nie zrobi niczego, co mogłoby zaambarasować rząd polski lub rzucić cień na jego wizytę”. Jednak strona polska nie pozostawiła złudzeń. Winiewicz poinformował ambasadora, „że spotkanie de Gaulle-Wyszyński, z jakich by nie miało się odbyć okoliczności, wykluczamy. Spór państwo-kościół ma charakter polityczny; Wyszyński uzurpuje sobie rolę polityczną, jego posunięcia oceniamy jako akcję przeciw istniejącemu ustrojowi” [tamże]. Do rozmów na temat programu wizyty przystąpiono w kwietniu 1967 r.

14 kwietnia 1967 r. w Paryżu – w czasie spotkania ambasadora PRL Jana Druto¹² z Gilbertem Pérolem¹³ – strona francuska przekazała sugestie, iż de Gaulle chciałby prócz Warszawy odwiedzić Kraków i Gdańsk; co do wizyt w innych miastach – zadecydować miała strona polska. Wydaje się, że podana w luźnej rozmowie propozycja była nieprzemyślana z powodów logistycznych. Zwłaszcza, że de Gaulle nie miał zbyt wielu możliwości co do wyboru dat przyjazdu do Polski z powodu zaplanowanych wcześniej obowiązków. Zakładając rozpoczęcie wizyty w środę 7 czerwca 1967 r. i program obejmujący tak odległe od siebie miasta jak Kraków i Gdańsk, nie byłaby możliwa obecność Prezydenta Republiki w niedzielę 11 czerwca 1967 r. w Warszawie. A przecież taki dzień byłby najbardziej naturalny na spotkanie z Wyszyńskim. Dlatego w Pałacu Elizejskim postanowiono nie tylko przedstawić sugestie co do miejsc pobytu Prezydenta Republiki, ale też zaskoczyć stronę polską przygotowaniem szczegółowego programu wizyty. Już cztery dni później, bo 18 czerwca 1967 r., miało miejsce spotkanie Étienne’a Burina des Roziers¹⁴ i Jacques’a Delarüe-Carona de Beaumarchais’go¹⁵ z Janem Drutem, podczas którego brali pod uwagę różne miasta, które ewentualnie mógłby odwiedzić francuski gość.

Prócz wspomnianych już (Warszawa, Kraków, Gdańsk) rozważano pobyt w Katowicach, Oświęcimiu, Wałbrzychu¹⁶, Opolu, a nawet Nowej Hucie czy Wrocławiu (na czym bardzo, z powodów politycznych – sprawa Ziem Zachodnich – zależało stronie polskiej). Tuż przed zakończeniem spotkania francuscy urzędnicy

¹² Jan Druto (1909-1985) – ambasador PRL we Włoszech (1952-1959) i we Francji (1961-1969).

¹³ Gilbert Pérol (ur. 1926) – szef informacji w gabinecie de Gaulle’a (od 1963) odpowiedzialny za przygotowanie oficjalnych wizyt Prezydenta.

¹⁴ Étienne Burin des Roziers (1913-2012) – w latach 1958-1962 ambasador francuski w Polsce. Od 1962 r. sekretarz generalny Urzędu Prezydenta Francji.

¹⁵ Jacques Delarüe-Caron de Beaumarchais (1913-1979) dyrektor gabinetu w ministerstwie spraw zagranicznych (od 1964 r.).

¹⁶ Z powodu znacznej liczby polskich robotników z Francji przybyłych do tego miasta w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej.

przekazali zaskoczonemu ambasadorowi gotowy program wizyty¹⁷. Pominąwszy w nim wizytę w Gdańsku, zaproponowano, by już w sobotę 10 czerwca 1967 r. de Gaulle udał się do Warszawy. Natomiast program na niedzielę przewidywał „dzień wolny, poświęcony zwiedzaniu miasta, rano prywatna msza. Obiad. Żelazowa-Wola. Prywatne przyjęcie osobistości” [Notatka z rozmowy z Burin des Roziers] Warszawa dokładnie zdawała sobie sprawę z celu tych zmian. Zaniepokoiło ją zwłaszcza „zwiedzanie miasta” oraz „prywatna msza” (świadczą o tym podkreślenia w sprawozdaniu z rozmowy Druto – des Roziers) tym bardziej, że w czasie tej samej rozmowy des Roziers stwierdził, iż de Gaulle „nie lubi pustych miejsc, luzów w programie” [tamże]. Co więcej, jak odnotowały polskie służby dyplomatyczne w Paryżu, dwa dni wcześniej – bo 16 maja 1967 r. – w poczytnym francuskim tygodniku popularnym „Paris Match” w dziale „Telegramy” ukazała się krótka informacja, że w przypadku uniemożliwienia przez władze polskie spotkania de Gaulle’a z Wyszyńskim w katedrze św. Jana, ten pierwszy – jak miał oświadczyć – „złoży wizytę kardynałowi w Arcybiskupstwie” [Druto do Wiecheckiego]. W odpowiedzi na propozycję paryskiej dyplomacji (złożoną 18 maja 1967 r.) w Warszawie przygotowano zarys programu, w którym wykluczono obecność Prezydenta Republiki na niedzielnej mszy w Warszawie. Strona polska zaproponowała, by w sobotę 10 czerwca 1967 r. de Gaulle udał się z Katowic do Gdańska, a do Warszawy powrócił w niedzielę późnym wieczorem. 19 maja 1967 r. Druto przedstawił propozycje strony polskiej w Pałacu Elizejskim. Tym razem, jak wynikało z relacji ambasadora PRL, to de Gaulle nie krył zaskoczenia: „Reagował bardzo spokojnie, rzeczowo. Rozumie zagadnienie i nie chce absolutnie dawać pretekstu do jakichkolwiek manifestacji o charakterze publicznym, angażując go w nasze sprawy wewnętrzne. Ze względów czysto kurtuazyjnych nie mógłby jednak zupełnie pominąć osoby prymasa. Dlatego sądził, że przy zwiedzaniu miasta wejście do katedry i ew. kilka zdań powitania z kardynałem wyczerpałoby i dla nas i dla niego sprawę, jako spotkanie prywatne” [Druto do MSZ]. W rozmowie zaś ze współpracownikami miał wręcz wyrazić niezadowolenie z próby „wyreżyserowania” przez polskich komunistów każdego punktu programu wizyty w Polsce [Staniszewski 1967a]. Na początku maja 1967 r. wysłannicy Prezydenta Republiki (ówczesny szef protokołu Bernard Durand, Gilbert Pérol i Jacques Aubert¹⁸) przekazali polskim władzom na spotkaniu 5 maja 1967 r. życzenie de Gaulle’a, by w programie wizyty uwzględniono niedzielny wypoczynek w Warszawie. Co więcej, miał on stanowczo (*fermement*) domagać się uwzględnienia w tym dniu kurtuazyjnego (a nie

¹⁷ Objęłaby ona Warszawę, Kraków, Katowice, Oświęcim lub Wałbrzych.

¹⁸ Jacques Aubert (1913-1996) – dyrektor generalny bezpieczeństwa narodowego (1962), sekretarz generalny w ministerstwie spraw wewnętrznych.

o charakterze politycznym, jak argumentowali francuscy wysłannicy) spotkania z Wyszyńskim. Miało ono odbyć się „na progu katedry św. Jana w czasie zwiedzania tej świątyni” [*Pilna notatka z rozmów amb. Bartola*]. Delegacja z Paryża wiedziała, że sprawa jest przegrana i de Gaulle nie poświęci celu wizyty, która wpisywała się we francuski projekt nawiązania przyjaznych stosunków z państwami zza żelaznej kurtyny [Pasztor 2005a], dla spotkania z Wyszyńskim. Świadczy również o tym mętne tłumaczenie Waplera, który jeszcze tego samego dnia w rozmowie z dyrektorem protokołu dyplomatycznego Ministerstwa Spraw Zagranicznych Edwardem Bartolem twierdził, że „zmuszony jest postawić sprawę spotkania [de Gaulle’a] z Wyszyńskim, mimo że rozumie trudności jakie to stwarza”, a nie chcąc, by spotkanie to odbyło się w ambasadzie francuskiej, „prosił w związku z tym, abym [– pisał Bartol –] przekazał tę sprawę wyżej” [tamże].

Ostatecznie pod koniec maja 1967 r. strona francuska przyjęła program zaproponowany przez Warszawę. Oficjalnie władze polskie zgodziły się na udział Generała we mszy świętej odprawionej (11 czerwca 1967 r.) w bazylice w Oliwie i na podanie w prasie zagranicznej ogólnego programu wizyty, jednak – celem uniknięcia pytań o spotkanie z Prymasem – zażądały pominięcia w relacji wzmianki o planowanym nabożeństwie. Dały również do zrozumienia francuskim urzędnikom z otoczenia de Gaulle’a, iż wiedzą, że to oni byli źródłem ukazujących się w prasie informacji na temat ewentualnego spotkania z Wyszyńskim. Sugerowano nawet, że dalsze insynuacje na ten temat mogą niekorzystnie wpłynąć na pobyt Prezydenta Republiki w Polsce [*Willman do Druto*].

Upokorzony Pérol miał obiecać, iż nie będzie więcej publicznie poruszać sprawy kard. Wyszyńskiego. W rozmowach z prasą podkreślał, że wszelkie dywagacje na ten temat były bezpodstawne i niezrozumiałe, natomiast uczestnictwo Generała w niedzielnej mszy świętej to jego prywatna sprawa, której nie poruszano w trakcie przygotowywania programu wizyty [*Notatka z rozmów z Gilbertem Perolem*]. Miał również stwierdzić, że „sprawa stosunków między kardynałem a Rządem Polskim jest wewnętrzną sprawą polską. Dla Francji «problem kardynała» nie istnieje” [tamże].

Skoro nie udało się zorganizować spotkania de Gaulle’a z Prymasem, francuska dyplomacja próbowała sondować u władz polskich reakcje na ewentualne spotkanie Prezydenta Republiki z kard. Karolem Wojtyłą. Okazją ku temu miała być wizyta francuskiego gościa w piątek (8 IX) w katedrze na Wawelu. Jakież musiało być zdziwienie i zadowolenie francuskiego ambasadora Arnaulda Waplera, kiedy

w rozmowie z nim wiceminister spraw zagranicznych Marian Naskowski¹⁹ (27 czerwca 1967 r.) przyznał, iż władza nie będzie się takiemu spotkaniu sprzeciwiała [*Pilna notatka z rozmowy z ambasadorem Francji*].

W rzeczywistości propozycja wysunięta przez Waplera wpisywała się w plan służby bezpieczeństwa, by wywołać konflikt między dwoma kardynałami, co – w opinii tajnych współpracowników z otoczenia kard. Wojtyły – miało w owym czasie realne szanse powodzenia [Czaczkowska 2013]. Ostatecznie do tego spotkania również nie doszło z powodu zamierzonej nieobecności kard. Wojtyły w Krakowie w tym czasie. W ten sposób zmanifestował on swoją solidarność z Prymasem Polski [*Echange de messages*]. Nieobecność kard. Wojtyły wywołała jednak zdziwienie francuskiej delegacji [*Notatka z rozmowy z C. Perolem*].

Zaakceptowanie przez Paryż programu wizyty de Gaulle'a w Warszawie z pominięciem spotkania z Wyszyńskim było niewątpliwym sukcesem polskiej dyplomacji. Pałac Elizejski próbował „ratować sytuację”, zapraszając Prymasa na przyjęcie wydane przez de Gaulle'a w Wilanowie. Jednak kardynał, akceptując jedynie spotkania na terenie kościelnym, odrzucił zaproszenie, obawiając się wykorzystania proponowanego wydarzenia przez komunistów do celów propagandowych [*Echange de messages*]. Czy decyzja Prymasa była słuszna? Warto przypomnieć wydarzenie z przełomu 1946/1947 r., kiedy to, nieobeznany w stosunkach religijnych w Polsce, nuncjusz apostolski we Francji abp Angelo Giuseppe Roncalli (przyszły papież Jan XXIII) przyjął zaproszenia na bankiet wydany przez ambasadę warszawską w Paryżu. Nazajutrz w prasie francuskiej ukazały się fotografie, na których „nuncjusz apostolski z pucharem [Cegiełka miał na myśli raczej kieliszek – przyp. autora] szampana trącał się z gośćmi-dyplomata-ami” [Cegiełka 1977: 190-191], co wywołało zgorzienie wśród niepodległościowego wychodźstwa we Francji. Zrozumiałym było więc, że władze komunistyczne nie sprzeciwiały się spotkaniu de Gaulle'a z Wyszyńskim w Wilanowie pomimo tego, że uważały, „iż stosunki kościół – państwo i postawa W.[wyszyńskiego] są sprawą wewnętrzną polską” [Willmann *do Druto*]. 7 czerwca 1969 r. francuski ambasador w Polsce poinformował Paryż o decyzji Prymasa, zaznaczając, iż Prymas zaproponował spotkanie na Jasnej Górze lub w zakrystii katedry św. Jana w Warszawie. W świetle powziętych w czerwcu 1967 r. uzgodnień polsko-francuskich projekt ten był nie do zaakceptowania przez de Gaulle'a [Wyrwa 2001: 181-182].

¹⁹ Marian Naskowski (1912-1996) – wiceminister spraw zagranicznych (1952-1968), stały przedstawiciel PRL.

Warto wspomnieć, że nie tylko odwiedzane miasta, ale również trasę (środku transportu, drogi przejazdu), którą miał pokonać de Gaulle, wyznaczono celem uniknięcia protestów w obronie praw Kościoła czy też nieoczekiwanych wizyt Prezydenta w miejscach kultu. A takie protesty mogły mieć miejsce. W opinii polskich służb bezpieczeństwa de Gaulle „rzadko z reguły trzyma się protokołu i programu, chętnie natomiast wchodzi w tłum, rozdaje uściski i uśmiechy, zachowuje się wtedy jak dziecko” [Kurpierz 2008: 113]. W ramach standardowych działań bezpieczeństwa nieprzypadkowo zwracano uwagę na parafie leżące na trasie przejazdu de Gaulle’a [tamże: 116]. Również umówienie wizyty w Gdańsku na niedzielę 11 czerwca 1967 r. było przemyślane. Władze były pewne, że w razie spotkania z bp. Edmundem Nowickim hierarcha ten nie poruszy w rozmowie z Generałem żadnych drażliwych dla komunistów tematów. Miał on w owym czasie dobre relacje z władzą. Był przez nią uważany za przedstawiciela tzw. realistycznego (skłonny do ugody) skrzydła w Episkopacie. Owe kontakty były na tyle dobre, że w czasie spotkania kierownika Wydziału Oświaty i Nauki KC PZPR Andrzeja Werblana z Casarollim 6 kwietnia 1967 r. ten pierwszy zaproponował przedstawicielowi Watykanu mianowanie Nowickiego kardynałem [Tajne dokumenty Państwo – Kościół: 262].

6 września 1967 r. prezydent de Gaulle przybył do Polski. W tym samym dniu Prymas – świadom, że nie dojdzie do wspólnego spotkania – wystosował do niego oficjalny list, wyrażając się o nim jako o przywódcy „narodu”, a nie „państwa”. Wyszyński uważał to rozróżnienie za istotne. W jego przekonaniu państwo i ojczyzna – jako rzeczywistości ziemskie – były pochodnymi narodu, który stanowił również wspólnotę nadnaturalną [Wysocki 2012: 55]. Widział on w Generale symbol wolności i nadziei nie tylko dla Francuzów, ale również dla Polaków. Wraz z listem francuski przywódca otrzymał wykonaną w brązie figurę Matki Bożej Częstochowskiej z napisem „Sacrum Poloniae millenium 966 – 1966 – Au Président de la France, l’episcopat de la Pologne millénaire-Varsovie 1967” („Dla Prezydenta Francji, episkopat Polski Tysiącletniej – Warszawa 1967”) [Echange de messages]. Dzień później de Gaulle w liście do Wyszyńskiego również pisał o więziach łączących oba narody (*nation*), zapewniając, że składa wizytę „Polsce Tysiącletniej [...] żywiąc nadzieję, że przyjaźń między dwoma ludami (*peuples*) będzie wzrastała” [De Gaulle do Wyszyńskiego]. Jak planowano, pobyt Prezydenta Republiki w Polsce trwał do 13 września 1967 r.

Przebieg wizyty utwierdził władze komunistyczne co do słuszności decyzji o niedopuszczeniu do spotkania w Warszawie. W podsumowaniu tej wizyty

minister Adam Rapacki pisał: „Do spotkania z Wyszyńskim nie doszło i de Gaulle w tym zakresie nie zrobił niczego, co byłoby uznane za niewłaściwe przez rząd polski. Odpowiedź na dywersyjny list Wyszyńskiego utrzymana została w zasadzie w ramach zdawkowej kurtuazji” [Rapacki 1967]. Zaś relacjonując jej oddźwięk we francuskiej opinii publicznej, radca prawny PRL w Paryżu Stefan Staniszewski²⁰ donosił: „Sprawa kardynała Wyszyńskiego wzbudzała zainteresowanie w pierwszej fazie wizyty. Koła oficjalne zajmowały stanowisko umiarkowane. Po odmowie Wyszyńskiego udania się na przyjęcie wydane przez de Gaulle’a i po wymianie listów nastąpił przełom. O całej sprawie przestało się mówić i pisać. W komentarzach stwierdzano, że Wyszyński wykazał nietakt, iż jego konflikt z władzami jest sprawą wewnętrzną, że de Gaulle przyjechał na zaproszenie rządu i składa wizytę narodowi polskiemu a nie kardynałowi. Przedstawiciele gabinetu de Gaulle’a twierdzili, że Generał ze względu na swe przekonania katolickie chciał się spotkać z Wyszyńskim, ale w żadnym wypadku nie miał zamiaru urazić rządu polskiego” [Staniszewski 1967b].

Polskie władze uznawały za oczywiste, że państwa zachodnie nie były zainteresowane wpływaniem na rząd PRL celem zmiany polityki wobec Kościoła w Polsce. Tuż po wizycie de Gaulle’a Wyszyński pisał: „Rząd zmierza do stworzenia atmosfery, która zmusiłaby mnie do zrezygnowania ze stanowiska lub zebrania materiału, którym można będzie posłużyć się do udowodnienia Watykanowi, że dalsze pozostawanie na stanowisku jest niemożliwe, gdyż sprawy Kościoła nie posuną się ani na krok” [cyt. za: Żaryn 2003: 270]. Francuskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych w notach do przedstawicieli tego kraju za granicą wyjaśniało, iż wina za brak spotkania leżała głównie po stronie Wyszyńskiego, który odrzucił możliwość rozmowy zarówno w ambasadzie, jak i na przyjęciu wydanym przez de Gaulle’a w Wilanowie. Argumentowano, iż uczynił to z powodu swych ambicji jako interrex narodu polskiego [Alphand 2008: 379].

Niewątpliwie najważniejszym wydarzeniem w polityce zagranicznej Polski w 1967 r. była wizyta Prezydenta Republiki Francuskiej. Planowano ją na czerwiec. Z powodu wybuchu wojny na Bliskim Wschodzie przełożono ją na wrzesień, jednak z zachowaniem pierwotnego programu. Głównym jej celem – z punktu widzenia polskich władz – było uzyskanie od de Gaulle’a jasnej deklaracji co do trwałości granicy na Odrze i Nysie. Dla władz francuskich wizyta ta stanowiła etap na drodze nawiązania przyjaznych stosunków z państwami komunistycznymi. Jeden

²⁰ Stefan Staniszewski (1931-2003) – radca ambasady PRL w Paryżu (1963-1969).

z punktów spornych dotyczył ewentualnego spotkania Generała z Prymasem Polski w Warszawie. Inicjatywa wyszła od przywódcy Francji. Władze komunistyczne kategorycznie sprzeciwiały się zorganizowaniu takiej rozmowy, słusznie obawiając się, iż przyczyniłaby się do wzrostu prestiżu Prymasa na arenie międzynarodowej, a konflikt Kościół – władza PRL zostałby przeniesiony na arenę międzynarodową. Dla de Gaulle'a, który znał realia społeczno-polityczne i miał również okazję zapoznać się pobieżnie z położeniem hierarchii katolickiej w Polsce, wizyta ta miała stać się spotkaniem z narodem, którego nieodłączną i ważną częścią był Kościół. Do takiego spojrzenia na wizytę zachęcał go również Paweł VI. W czasie przygotowań do wizyty dyplomaci francuscy nie docenili skuteczności działań polskiego wywiadu dyplomatycznego, który w sprawach dotyczących ewentualnego spotkania Prezydenta Republiki z Prymasem śledził również publikowane we francuskiej prasie popularnej informacje. Ostatecznie do spotkania, ku zadowoleniu polskich komunistów, nie doszło. Jedynym wzajemnym gestem, który wykonali, była wymiana listów, w których obaj zapewnili o więzach łączących naród polski i francuski.

Bibliografia

Źródła archiwalne

I. Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie

De Gaulle do Ochaba, Paryż 7 VI 1967, Francja – wizyta Prezydenta Charles de Gaulle'a w Polsce (06-12.09.1967), Archiwum MSZ w Warszawie, sygn. Z-17 W-16 T-140.

Druto do MSZ, Paryż 20 V 1967, Francja – wizyta Prezydenta Francji Charles de Gaulle'a w Polsce w dniach 06-12.09.1967 r., Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, sygn. Z-17 W-16 T-141.

Druto do Ogrodzińskiego, Paryż 15 IV 1960, Francja – wzajemne wizyty nieoficjalne i kontakty robocze (1960-1965), Archiwum MSZ w Warszawie, sygn. Z-17 W-17 T-145.

Druto do Wiecheckiego, Paryż 16 V 1967, Francja – wizyta Prezydenta Charles de Gaulle'a w Polsce (06-12.09.1967), Archiwum MSZ w Warszawie, sygn. Z-17 W-16 T-140.

Kukułka J. [b.d.], *De Gaulle a Polska*, Wizyta premiera Józefa Cyrankiewicza we Francji (09-16.09.1965 r.), Francja – wizyta premiera Józefa Cyrankiewicza we Francji (09-16.09.1965 r.), Archiwum MSZ w Warszawie, sygn. Z-17 W-15 T-136A.

Notatka z rozmowy z Burin des Roziers z dn. 18 IV 1967 w/s programu wizyty gen. De Gaulle, Francja – wizyta Prezydenta Charles de Gaulle'a w Polsce (06-12.09.1967), Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, sygn. Z-17 W-16 T-140.

Notatka z rozmowy z C. Perolem, szefem prasowym Prezydenta de Gaulle, w dn. 15 września 1967, Francja – wizyta Prezydenta Francji Charles de Gaulle'a w Polsce w dniach 06-12.09.1967 r., Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, sygn. Z-17 W-16 T-141.

Notatka z rozmowy z Burin des Roziers z dn. 18 IV 1967 w/s programu wizyty generała de Gaulle'a, Francja – wizyta Prezydenta Charles de Gaulle'a w Polsce (06-12.09.1967), Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, sygn. Z-17 W-16 T-140.

Notatka z rozmowy z Pérolem, szefem prasowym prezydenta de Gaulle'a przeprowadzonej w dn. 14 IV 1967, Francja – wizyta Prezydenta Charles de Gaulle'a w Polsce (06-12.09.1967), Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, sygn. Z-17 W-16 T-140.

Pilna notatka z rozmowy z ambasadorem Francji, Warszawa 23 III 1967, Francja – wizyta Prezydenta Charles de Gaulle'a w Polsce (06-12.09.1967), Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, sygn. Z-17 W-16 T-140.

Pilna notatka z rozmów amb. Bartola z przybyłą do Warszawy Misją Francuską i amb. Waplerem, Warszawa 6 V 1967, Francja – wizyta Prezydenta Charles de Gaulle'a w Polsce (06-12.09.1967), Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, sygn. Z-17 W-16 T-140.

Pilna notatka, Amb Willmann, Warszawa 18 III 1967, Francja – wizyta Prezydenta Charles de Gaulle'a w Polsce (06-12.09.1967), Archiwum MSZ w Warszawie, sygn. Z-17 W-16 T-140.

Rapacki Z. (1967), Pilna notatka, śniadanie dla ambasadora Francji, Warszawa 17 III 1967, Francja – wizyta Prezydenta Charles de Gaulle'a w Polsce (06-12.09.1967), Archiwum MSZ w Warszawie, sygn. Z-17 W-16 T-140.

Staniszewski S. (1967a), Rozmowa z St. Legier z Paryż 20 IV 1967, Francja – wizyta Prezydenta Francji Charles de Gaulle'a w Polsce w dniach 06-12.09.1967 r., Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, sygn. Z-17 W-16 T-141.

Staniszewski S. (1967b), Francuska ocena wizyty, Paryż 20 IX 1967, Francja – wizyta Prezydenta Francji Charles de Gaulle'a w Polsce w dniach 06-12.09.1967 r., Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, sygn. Z-17 W-16 T-141.

Willmann do Druto, Warszawa 2 IX 1967, Francja – wizyta Prezydenta Charles de Gaulle'a w Polsce (06-12.09.1967), Archiwum MSZ w Warszawie, sygn. Z-17 W-16 T-140.

Wilmann A. (1967), Notatka z rozmowy z ambasadorem francuskim, Warszawa 20 III 1967, Francja – wizyta Prezydenta Charles de Gaulle'a w Polsce (06-12.09.1967), Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, sygn. Z-17 W-16 T-140.

II. Archives nationales (Pierrefitte-sur-Seine)

Winowska do Micheleta, Paris 3 VIII 1967, Archives de Gaulle, Archives nationales, sygn. AG/5(1)/704.

Rapacki Z., Winowska M., Pour une rencontre entre le President de la République et le Primat de Pologne, Paris 2 VIII 1967, Archives de Gaulle, Archives nationales, sygn. AG/5(1)/704.

Publikacje źródłowe

Alphand M. (2008), Secrétaire général du ministère des affaires étrangères à divers représentants diplomatiques de la France à l'étranger, Paris 26 IX 1967, w: Ministère Affaires Etrangères. Documents diplomatiques français 1967, t. 2, Paris.

Echange de messages entre le cardinal Wyszyński et le General de Gaulle, „La documentation Catholique”, 1 X 1967, kol. 1726.

Tajne dokumenty Państwo – Kościół (1960-1980) (1996), Wydawnictwo ANEKS, Londyn.

Opracowania

Bulhak W. (2019), *Wywiad PRL a Watykan (1962-1978)*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa.

Cegielka F. (1977), *Nuncjusz A.G. Roncalli w Paryżu*, „Zeszyty Historyczne”, z.39.

Czaczkowska E. (2013), *Kardynał Wyszyński. Biografia*, Znak, Kraków.

[F.T.] (1967), *Prymas Polski i Prezydent Francji*, „Głos Katolicki”, nr 39.

Jarosz D., Pasztor M. (2008), *Stosunki polsko-francuskie (1944-1980)*, Warszawa 2008.

Jarząbek W. (2000), *Rozmowa Charlesa de Gaulle'a z Władysławem Gomułką w czasie wizyty generała w Polsce we wrześniu 1967 r.*, „Dzieje Najnowsze”, nr 32 (4).

Kurpierz T. (2008), „Uwzględnimy specyficzną osobowość de Gaulle'a”. *Zabezpieczenie przez Służbę Bezpieczeństwa ważnej delegacji na przykładzie wizyty prezydenta Francji w województwie katowickim w 1967 r.*, w: *Donosem i pałką. Z działań Służby Bezpieczeństwa na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1956-1980*, red. A. Dziuba.

Latosińska A. (2018), *Stosunki polsko-francuskie w latach 1945-1970*, „Krakowskie Studia Małopolskie”, nr 23.

Pasztor M. (2003), *Francja i Wielka Brytania wobec polskiej granicy zachodniej na Odrze i Nysie Łużyckiej w latach 1958-1967*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo Wschodniej”, t. 37.

Pasztor M. (2005a), *Polska a polityka otwarcia na Wschód Charles'a de Gaulle'a (1965-1969)*, „Wrocławskie Studia z Polityki Zagranicznej”, t. 2.

Pasztor M. (2005b), *Wizyta de Gaulle'a w Polsce (6-12 września 1967r.). Między mitem a rzeczywistością*, w: *Nad Bałtykiem. W kręgu polityki, gospodarki, problemów narodowościowych i społecznych w XIX i XX wieku. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Mieczysławowi Wojciechowskiemu*, red. M. Wołos, J. Kłaczek, Z. Karpus, Toruń.

Rapacki Z. (1980), *Przyczynek do podróży gen. de Gaulle'a do Polski we wrześniu 1967 roku*, „Zeszyty Historyczne”, nr 52.

Stępnik J.P. (1974), *Les relations entre l'église et l'état polonais dans la nouvelle situation internationale*, „Politique étrangère”, nr 4-5.

Wyrwa T. (2001), *Wizyta generała de Gaulle'a w Polsce we wrześniu 1967*, „Zeszyty Historyczne”, nr 137.

Wysocki W.J. (2012), *Między ładem Bożym a ładem w Państwie. Kardynała Wyszyńskiego wizja narodu i państwa w podzielonym świecie*, „Studia Prymasowskie”, nr 6/2012.

Żaryn J. (2003), *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Instytut Historii PAN, Wydawnictwo „Neriton”, Warszawa.